

Лещук Ю. В.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРАФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА

Стаття присвячена вивченню графічної організації поетичних текстів Пауля Целана, елементи якої аналізуються у статті з перспективи їхньої семантико-стилістичної складової.

Ключові слова: графічний авторизм, розділовий знак, графічний каламбур, фігурний вірш, анжамбеман, еквівалент тексту.

Статья посвящена изучению графической организации поэтических текстов Пауля Целана, элементы которой анализируются в статье с перспективы их семантико-стилистической составляющей.

Ключевые слова: графический авторизм, разделительный знак, графический каламбур, фигурный стих, анжамбеман, эквивалент текста.

The article is devoted to research of graphic structure in poetic texts of Paul Celan. The elements of this structure are analyzed from the perspective of their semantics and stylistics.

Key-words: graphic neologism, punctuation mark, graphic pun, calligram, enjambement, text equivalent.

Постановка проблеми. Як відомо, графіка не є окремим рівнем мовної системи, а представляє собою особливу сукупність знаків, роль яких – зберігання та передача вербального повідомлення [2, с. 315]. Проте у художньому мовленні графічні засоби відіграють не лише функцію маркування повідомлення, й а функцію стилістичного забарвлення. Власне пошук стилістичної складової у графічних елементах віршованих текстів П. Целана і є науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що творчості П. Целана присвячені наступні наукові розвідки: докторська дисертація П.В. Рихла «Творчість Пауля Целана як інтертекст», кандидатські дисертації В. Никифорова «Поетика ранньої творчості П. Целана», А. Смирновой «Поетика романтизму і поетична мова П. Целана: на прикладі порівняння індивідуальних стилів Целана і Новалиса».

Стилістика графічних засобів у творах поета вивчається в Україні вперше, що і зумовлює **актуальність** дослідження. Відповідно до цього, **метою** дослідження у межах статті є аналіз графічного оформлення текстів з перспективи їхніх семантичних та стилістичних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Віршовані тексти П. Целана характеризуються неконвенційним графічним оформленням, що має вплив на конструювання значення його творів. У межах статті аналізується семантико-стилістична складова розділових знаків (крапок, тире), анжамбемана, графічних авторизмів, серед яких одночасне вживання кількох розділових знаків, фігурне та ієрогліфічне оформлення поетичного тексту.

П. Целан експериментує зі строфікою вірша: якщо у ранніх творах поет дотримується канонічних норм строфічного оформлення поетичного мовлення, то у пізніших віршах поетерігаємо суцільні відхилення від них. Віршові рядки мають різну довжину, часто містять одне-два слова:

(...)

Steigt und

spielt mit –

In der Eulenflucht, beim

versteinerten Aussatz;

bei

unsern geflohenen Händen, in

(...)

[6, с. 117].

Таке членування віршованого тексту слугує засобом інтонаційно-логічного виділення його частин [4, с. 58].

У пізніх творах домінує **анжамбеман** («речення чи словосполучення не збігаються з віршовим рядком» [1, с. 165]). Так, в одних текстах розривається синтаксичний рядок: «Lichtfallen, grenzgöttisch, statt / unsrer Häuser»; в інших – слово: «die sand- / hörige Möwe», «Schwer- / fälliges», «mit- / schwörende, mit- / schlüpfende, mit- / schreibende / Ferse» [6, с. 222, 232, 156, 179]. Таке графічне оформлення тексту має стилістичне значення і вказує на складний душевний стан митця, емоційну напругу, нервовий неспокій.

Семантичне навантаження у віршах П. Целана мають також **крапки**. Вони передають «паузацію» віршованого мовлення, виражають нерішучість, сумніви або хвилювання того, хто говорить [4, с. 57]: «(...) die Finger streckt er empor, dran spinn ich Neu, wenn du tot bist ... / Es fällt auch ein meergrüner Schnee, du ißt von erfrorenen Rosen» [6, с. 21].

Крапки, що з'являються посеред віршу і заміняють словесний віршовий рядок, сигналізують про відсутність певного текстового фрагменту, що отримало у Ю. Тинянова термін – «еквівалент тексту» [5, с. 43-51]. Цей невідомий текст, про зміст якого читач може здогадуватися, має важливу стилістичну роль: він сигналізує про замовчування автором своїх думок, небажання їх висловлювати; таке своєрідне ліричне умовчування посилює виразність віршу [4, с. 66]:

Wirf auch die Abendtür zu, Rabbi.

.....

Reiß die Morgentür auf, Ra--
[6, с. 142].

Крапки можуть імплікувати початок Саббату, який у єврейській традиції починається після заходу сонця; на думку О. Пьоггелера, початок Саббату сигналізується тим моментом, коли рабин, який створив Голема, людиноподібну істоту, перетворює останнього знову в глину [8, с. 91].

У віршованих текстах П. Целана трапляються випадки одночасного вживання кількох пунктуаційних знаків, що вказує на унікальну манеру поетичного письма. Так, автор часто використовує подвійне тире: «Wär ich -- / Nun ja, wär ich / die – wohin gebogene?», «Das / Selbe / hat uns / verloren, das / Selbe / hat uns / vergessen, das / Selbe / hat uns --», «(niemand / schnitt uns das Wort von der --)», «(...) ein / Licht geknüpft in die Luft– / matte, auf der du den Tisch deckst, den leeren / Stühlen und ihrem / Sabbatglanz zu -- / zu Ehren» [6, с. 207, 129, 112, 149]. Очевидно, таке подвійне тире у віршах відіграє функцію графічного евфемізму (термін Ю. Лотмана), тобто автор таким чином маскує грубе, небажане або ж заборонене висловлювання.

Розділові знаки в багатьох випадках починають вірш – «... und hagelte an mir umher», – або віршований рядок: «– Ein Stern, tu ihn, / tu den Stern in die Nacht», «– taggrau, / der / Grundwasserspuren –» [6, с. 501, 111, 118]. Функція цих знаків – продовження попереднього мовлення: внутрішнього, що не мало мовної реалізації, або перерваного.

Відсутність розділових знаків є значущим стилістичним елементом у поетичному тексті. Так, всесвітньо відома «Фуга смерті» написана без жодного розділового знаку. На думку І. Арнольд, такий авторський прийом «зв'язує в єдине ціле множинність подій» [2, с. 306]. Гюнтер Бьоккер, німецький критик, назвав «Фугу смерті» «контрапунктичними вправами на нотному папері» («kontrapunktische Exerzitien auf dem Notenpapier») [8, с. 47]. Як відомо, контрапункт – це мистецтво поєднання декількох самостійних, але таких, що одночасно звучать, мелодій, голосів в одне ціле [7, с. 942]. Поліфонія віршу, що довершується відсутністю будь-якого пунктуаційного знаку, навіть крапки в кінці віршованого тексту, вказує на фатальну циклічність життєвих подій, безперервність, безкінечність страждання в'язнів концтабору.

До оригінальних графічних авторизмів П. Целана відносяться графічні знаки з так званою ієрогліфічною функцією [3, с. 470]. У вірші «Grosses Geburtstagsblaublau mit Reimzeug und Assonanz» спостерігаємо приклади графічних каламбурів:

In der R-Mitage,
da hängt ein blauer Page.
Da hängt er, im Lasso:
er stammt von Pik-As(so?)
[...]
Er hockt auf der Kante
und schwört aufs Blümerante. [6, с. 171].

Так, лексичні ребуси R-Mitage, Pik-As(so?), Blümerante імплікують відповідно Ермітаж (Ермітаж), Picasso (Пікассо). Номінація «Blümerante», як слушно зауважує Б. Відеман-Вольф, є побуквенним перекладом французького слова «bleu-mourant», що в німецькій мові означає «sterbend-blau»: після самовбивства друга, Пабло Пікассо почав малювати свої картини переважно блакитним кольором [6, с. 718], що увійшло в історію мистецтва як «блакитний період» (1901-1904 рр.) творчості П. Пікассо. Семантику лексичного ребусу «R-Mitage» можна аналізувати і з перспективи біографії П. Целана: відомо, що поет друкувався у видавця Віктора Штомпса, який в 1949 р. заснував своє друге видавництво «Преса відлюдників» («Eremitenpresse»). Саме номінація «Eremit» («самітник», «відлюдник») простежується у віршовому шифрі «R-Mitage».

Цікавим з перспективи графічного оформлення є вірш П. Целана «ST», присвячений тому ж таки відомому німецькому видавцеві Віктору Отто Штомпсу. Маємо приклад так званого «фігурного» вірша. Такі фігурні вірші є властивими для поезії модерністів, і вони, за словами І. Арнольд, розраховані не стільки на слухове, скільки на зорове сприйняття [2, с. 312]:

Ein Vau, pf, in der That,
schlägt, mps,
ein Sieben-Rad:
o
oo
ooo
O

[6, с. 272]. Фігурний вірш-ребус складається з одного речення («Ein Vau schlägt ein Sieben-Rad»), розбитого на віршові рядки, усі члени якого – головні і другорядні – розділяються комами і буквосполученнями («pf», «mps»). Факти з життя поета дають можливість розшифрувати цю словесно-графічну загадку. Вірш присвячений 70-річчю вищезгаданого Віктора Отто Штомпса, прізвище якого розривається поетом на складники «ST» (у назві), «o» та «mps» (у віршових рядках), що утворюють власне прізвище Stomps. Лексема Vau – це частина творчого псевдоніму В. Штомпса, а саме – VauO. Як слушно помічає Б. Відеман-Вольф, «pf» – це скорочення французького виразу «pour féliciter» («щоб побажати щастя») [6, с. 797]. Семіколісник (ein Sieben-Rad) уособлює 70 років, які прожив В. Штомпс у постійному русі і продовжує далі активно жити (schlägt). Числова фігура «ooo» може символізувати три видавництва («Die Rabenpresse», «Die Eremitenpresse», «Die Neue Rabenpresse»), які В. Штомпс заснував за своє життя.

Висновки. Таким чином, у віршованих текстах П. Целана прослідковуються різноманітні графічні засоби поетичного письма, які несуть стилістичне навантаження. **Перспективним** вбачається комплексне дослі-

дження стилістичної складової не лише графічних засобів, а й вербальних елементів фонетичного, морфемного, лексичного та синтаксичного рівнів віршованого тексту П. Целана:

Література:

1. Моклиця М. Основи літературознавства: [посібник для студентів] / Марія Моклиця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 192 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. – 5-е изд., испр. и доп. / И.В. Арнольд.– М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
3. Введение в литературоведение: Учеб. пособие / Л. В. Чернец, В. Е. Хализев, А. Я. Эсалнек и др.; Под ред. Л. В. Чернец. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Высш. Шк., 2006. – 680 с.
4. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка: Учебник / А. Н. Мороховский. – К. : Вища шк., 1991. – 272 с.
5. Тынянов Ю. Н. Проблемы стихотворного языка / Ю. Н. Тынянов. – М. : Советский писатель, 1965. – 301 с.
6. Celan P. Die Gedichte. Kommentierte Gesamtausgabe/Hrsg. : Barbara Wiedemann / P. Celan. – Frankfurt/Main : Suhrkamp, 2005. – 1000S
7. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 5., überarb. Aufl. / Duden – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 2003.
8. Pöggeler O. Der Stein hinterm Aug: Studien zu Celans Gedichten / Otto Pöggeler. – München : Fink, 2000.